

La significació política de la *Lucrècia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

The political significance of Joan Ramis' *Lucrècia*: vindication of the laws and customs of Menorca in the face of Governor James Johnston's disregard for the Treaty of Utrecht

JORDI BERMEJO GREGORIO

jbermejo@uic.es / jordi.bermejo@upf.edu

ORCID: 0000-0002-2107-5496

Universitat Internacional de Catalunya / Universitat Pompeu Fabra

Resum: La significació específica i concretament política de la tragèdia *Lucrècia* (1769) de Joan Ramis encara estava per revelar-se. Per abordar-la, s'ha observat el rerefons de liberalisme polític de Locke en la peça, el context històric i polític de l'illa de Menorca durant la dècada dels seixanta del segle XVIII, i, finalment, l'estructura geomètrica de l'obra i els processos lògics que la componen. El resultat de la significació política de la tragèdia es resumeix en, primer, una denúncia a l'actitud i acció despòtica del tinent governador britànic James Johnston en no voler reconèixer la vigència i legalitat del tractat d'Utrecht quant a la pervivència dels tradicionals bons usos i bons costums menorquins derivats de les lleis forals i privilegis de l'illa —tant en el civil com en l'eclesiàstic—; i, segon, ser un al·legat als seus conveïns per lluitar per allò que el govern de Johnston estava violentant: la seva idiosincràsia i la seva llibertat com a poble.

Paraules clau: Joan Ramis, *Lucrècia*, James Johnston, tragèdia neoclàssica, Menorca britànica

Abstract: The specific and concrete political significance of the tragedy *Lucrècia* (1769) by Joan Ramis was yet to be revealed. To address it, we have observed the background of Locke's political liberalism in the piece, the historical and political context of the island of Menorca during the sixties of the eighteenth century, and, finally, the geometric structure of the work and the logical processes that compose it. The result of the political significance of the tragedy can be summarized as, first, a denunciation of the despotic attitude and action of the British Lieutenant Governor James Johnston's refusal to recognize the validity and legality of the Treaty of Utrecht regarding the survival of the traditional Minorcan *bons usos e bons costums* derived from the foral laws and privileges of the island —both civil and ecclesiastical—; and, second, a plea to his fellow citizens to fight for what Johnston's government was violating: their idiosyncrasy and their freedom as a people.

Keywords: Joan Ramis, *Lucrècia*, James Johnston, neoclassical tragedy, British Menorca

DATA PRESENTACIÓ: 15/10/2024 ACCEPTACIÓ: 1/11/2024 · PUBLICACIÓ: 22/12/2024

Després d'un minuciós estudi comparatiu entre la tragèdia *Lucrecia* (1769) de Joan Ramis i Ramis (1746-1819) i els textos llatins que tractaven l'episodi de l'heroïna romana, Maria Paredes va determinar en diversos treballs que la gran majoria de la tragèdia està constituïda des de la lectura en clau d'*imitatio* d'*Ab urbe condita* (27-9 a. C.) de Titus Livi i dels *Fasti* (12-8 d. C.) de Publi Ovidi Nasó¹. Tot i que no de forma absoluta, les variants i addicions respecte a la narració de Titus Livi —que és la base de la trama de la tragèdia— procedeixen de les detingudes descripcions i aprofundiments lírics dels caràcters dels personatges que en els *Fasti* es troben (Paredes 2001: 235-248)². La major vinculació o seguiment del relat de l'*Ab urbe condita* és un punt important per revisar la dimensió política i pública de l'obra, més enllà de la innegable i patent qüestió moral —tema que excedeix l'abast del present treball. La lectura del text de l'historiògraf romà revela que aquest va supeditar sempre el drama personal dels personatges històrics a la consecució de la moral i del bé comú, per la qual cosa «donarà una acció individual, que és heroica» (Paredes 2001: 234), qüestió que articula la peça. Concretament, sembla que Joan Ramis —cosa molt indicadora de la intencionalitat del mahonès— va seguir la concepció exemplaritzant i neoclàssica per al futur dels herois i heroïnes com a models de les virtuts que havien fet gran a Roma. Quan Titus Livi, en el pròleg a la seva obra, recorda que es troben en «aquesta època on ja no som capaços de sofrir els nostres mals ni els seus remeis» (Livi 2002: 127), ràpidament demostra la utilitat i la importància de la seva obra:

El que és especialment saludable i profitós del coneixement dels fets és que prenguis com a exemple els episodis posats en un testimoni il·lustre: d'aquí prendràs per a tu i per al teu Estat el que sigui digne d'imitar; d'aquí evitaràs el que sigui lleig en el seu inici o en el seu acabament. (Livi 2002: 127)

De manera semblant, en el final de la tragèdia de Ramis, el menorquí sembla que comparteix la mateixa opinió sobre el referent històric, amb aplicació en el present menorquí de 1769, que va constituir la peça. Molt clarament ho diu el portaveu de la dimensió política de la tragèdia, Brutus: «Així lo deveu fer si desitjau servir / d'exemple, de modelo, als sigles a venir» (2023: 130, vv. 1293-1294)³. Aquest treball pretén aportar els referents històrics i ideològics que van condicionar l'escriptura de Ramis i que permeten realitzar una interpretació política exacta, encara que parteix de les ja proposades fins a la data.

---

1 Maria Paredes (1999: 141-144) va estudiar i extreure els passatges de les dues principals fonts llatines que van inspirar la tragèdia de Ramis. Pel que fa a la història i trama, Ramis treu el material dels capítols 56, 7-13 al 59, 2 del llibre primer d'*Ab urbe condita* de Livi; per a la caracterització lírica dels personatges i molt de l'estil, el mahonès es basa els versos 721-852 del llibre II dels *Fasti* d'Ovidi. Fins i tot, Paredes detecta, en moments clau de la tragèdia, «veritables traduccions del text llatí en díctics alexandrins» (2001: 234).

2 A tall de síntesi de la forma i el criteri per part de Ramis de la utilització dels textos de Titus Livi i d'Ovidi, molt senyera és aquesta cita de Maria Paredes, en relació a l'escena primera de l'acte II de la tragèdia de Ramis: «allò que Livi diu amb dues frases, Ovidi ho fa en vint-i-dos versos i amos en dos escenes. [...] Livi és breu a l'hora d'explicar allò que l'ha seduït de Lucrecia: *cum forma tum spectata castitas incitat*. Ovidi, en canvi, s'allarga en un ampli *excursus* poètic que s'inicia amb una *descriptio puellae*, amb una exaltació de les qualitats de la noia, que Ramis també farà, limitant-se, però, a les estrictament morals» (2001: 238).

3 Les següents cites de *Lucrecia* remetent a l'edició de Maria Paredes de 2023, per la qual cosa només se citarà les pàgines i el nombre de versos del fragment de Ramis 2023.

1. Pèrdua, recuperació i «respectar les lleis»

El famós soliloqui de Brutus, en la quarta i última escena de l'acte primer, significa l'aparició de forma contundent i directa de tota la dimensió política de la tragèdia, encara que no l'única.⁴ En un discurs una mica disruptiu respecte a les escenes anteriors —camaraderia entre Tarquino i Col·latino en el debat sobre les mullers i trobada i admiració de Lucrecia—, emergeix una part de la història i de la llegenda, exposada des del principi per Titus Livi, però ocultada per Ramis fins a l'aparició de Brutus,⁵ i que anirà sempre lligada a aquest personatge. Tot això malgrat que el príncep no ha donat prèviament cap mostra d'aquesta actitud i Ramis tractarà des de la justícia tràgica el personatge, que s'evidenciarà per la insòlita acció. Tot i que en les fonts clàssiques després del suïcidi de Lucrecia, Brutus clama contra la injustícia i jura no tornar a permetre un ultratge semblant, el seu posicionament sempre és des del present cap al futur.⁶ En Ramis s'observa una variació significativa: aquest mateix missatge està construït per un sentiment de pèrdua i un desig de recuperació que comença a l'acte I —molt abans del crim—, i, per tant, parteix des del passat cap al futur immediat (que serà la rebel·lió imminent). Tanta ha estat la tirania que ha ofegat i reprimat la fama i els valors de dos-cents anys, que els ha extingit en ells mateixos: «Anau a descansar, romans sense virtut, / vosaltres qui adoreu la vostra esclavitud. / Viviu, viviu en pau amb vostros cruels tirans» (72, vv. 239-241). És interessant l'èmfasi que Ramis fa en la conducta passada i present dels compatriotes de Brutus, que, si bé no els fa culpables en el mateix grau que els Tarquins, sí que els reprova per permetre la degradació de la passada virtut romana i restar resignats davant d'aquesta esclavitud, aquesta tirania.⁷ I si ara són esclau és perquè abans eren lliures i Roma digna,

---

4 La vinculació de la dimensió conjugal modèlica amb el patriotisme es realitza mitjançant l'èpica en l'escena III de l'acte I, tant per part de Lucrecia com a Col·latino, qui prèviament havia arriscat la pròpia vida com a «romà feel i vertader, / per Roma, per mon rei, jo moriré el primer» (67, vv. 145-146), d'una forma molt semblant a com Palant ho havia fet contra els rútolos al llibre X de la *Eneida*.

5 No obstant això, podria entendre's la breu escena III de l'acte I com a referent a la ironia tràgica de l'obra: abans d'entrar a casa de Lucrecia i Col·latino, decideixen ocultar les seves identitats aprofitant «les ombres de la nit, les armes que aportam» (64, v. 91), i Tarquino li dirà, precisament, a Brutus: «Així es descobriran, així, a l'instant, patents, / de sa esposa veurem, Brutus, los sentiments» (64, vv. 95-96).

6 No hi ha en Titus Livi, per part de Lucrecia en els seus últims parlaments, d'al·lusió al caràcter tirànic de Tarquino en allò polític, més enllà de l'assumpte privat i recent —«Ha estat Sext Tarquini qui, com a enemic en comptes d'hoste, ahir a la nit, armat i amb violència, s'ha emportat d'aquí un plaer per a desgracia meua i seva si vosaltres sou homes» (Livi 2021: 212; lviii, v. 8)—, com tampoc hi ha referència a aquests antecedents en la *devotio* de Brutus més enllà de «da injustícia reial» i del jurament, cap al futur, que «perseguiré Luci Tarquini el Superb i la seva dona criminal i tota l'estirp dels seus fills a ferro i foc i amb tota la força que pugui, i que no consentiré que ni ells ni cap altre regni a Roma» (Livi 2021: 213; lix, v. 1). Tampoc n'hi haurà al Brutus d'Ovidi: després dels plors del pare i de l'espòs de Lucrecia, «Brutus va fer acte de presència, i per fi va contravindre amb el seu arrossegament l'apoderament. [...] i sostenint el punyal que degotava sang d'alzina, va eixir de la seua boca amenaçadora paraules sense temor: “Jo et juro, per aquesta sang esforçada i pura, i pels teus manes, que seran per a mi un déu, que Tarquino i la seua stirp desertora rebran el seu càstig. Ja he amagat prou temps el meu valor”» (Ovidi 2002: II, 87-88, vv. 837-845).

7 Si bé a l'acte I, en la narració de l'episodi heroic de Col·latino, aquest va dur a terme el contraatac èpic motivat «per Roma, per mon rei» (67, v. 146) i pel passat gloriós romà —«Ell los diu: “De la pàtria insignes defensors, / fins aquí

valerosa i virtuosa. Davant d'això, «Brutus descansarà, quan ell se veu esclau?» (72, v. 244). En conseqüència, quan Tarquino viola Lucrecia i la deshonra —i amb ella a Roma sencera—, i quan Lucrecia, coherent amb el codi d'honor romà que representa, es treu la vida, la pèrdua sembla absoluta. I ho hagués estat si Brutus, aquest llibertador triat temps enrere pels déus que esperava el seu moment —com ho va recollir Titus Livi a *Ab urbe condita* (cap. 56, vv. 7-13)—, no hagués pres la iniciativa de reconquesta en el moment just en què reapareixerà després de tres actes absent, com a executor i descobridor de la dimensió política de la peça. I aquest serà el del crim, la víctima del qual, Lucrecia, des del primer moment Brutus la va reconèixer de manera gairebé profètica —i més com un símbol de la Roma virtuosa que com a individu⁸—; aquella que donaria «un cop mortal / a la glòria, a l'honor d'aquest tirà fatal» (73, vv. 265-266). Recordem les paraules de Mercè Otero-Vidal, fonamentals en aquest assumpte: «Lucrecia no es va suïcidar, es va sacrificar (*devotio*) per tal d'obligar els seus parents i amics a la venjança contra el príncep violador: Lucrecia va provocar, amb la seva mort voluntària, un canvi de règim polític a l'antiga Roma, el pas de la monarquia a la república» (Otero-Vidal 1999: 107). Aquesta dona, que no era un individu sinó un ideal —de la mateixa manera que Tarquino és l'encarnació de la corrupció i el vici (Busquets: 2014: 187)—, es va sacrificar perquè el seu acte tingués conseqüències en el futur, que serien la de la recuperació de la dignitat i de la llibertat romana. I s'ha de subratllar el concepte reconquesta justa perquè els versos del patrici en la intervenció amb què es tanca la tragèdia tornen moltes vegades sobre la recuperació d'alguna cosa que s'ha perdut —el model virtuos del poble romà— i, cosa no menor, el motiu pel qual aquesta fortalesa —motor del progrés romà— s'havia perdut: la violació de les lleis pel vici, és a dir, pel pensament absolutista dels representants de la monarquia i el no respecte dels drets dels romans.

La tercera escena del cinquè acte serà tota coherència per part de Brutus d'aquestes primeres paraules en consonància amb els esdeveniments: sense cap tipus de sentimentalisme o d'ànim lacrimogen —com en Titus Livi i en Ovidi, amb la qual cosa es recalca el valor supraindividual o d'ideal que era Lucrecia, que és al·legoria de Roma—, Brutus actuarà armat d'un caràcter viril, valeros i heroic —d'acord amb la caracterització de *matrona animi virilis* de Lucrecia (Paredes, 2001:

---

no vençuts, sí sempre vencedors, / no vos intimideu, mireu que anau perdent / més de dos-cents anys la glòria en un moment» (67, vv. 141-144)—, Brutus en l'escena següent desvetllarà la realitat de degradació de les virtuts romanes i de la traïció dels monarques: «de Roma el nom sagrat, fet vil a les nacions / amb tantes crueldats, amb tantes traïcions, / tots dignes motius són per moure los romans / a demanar venjança, a treure los tirans» (73, vv. 261-266).

⁸ Lucrecia no és un individu, sinó un ideal dels valors tradicionals —principalment l'honor, la fama, la glòria, la virtut i la fidelitat— (Busquets 2014: 189, 195). Aquesta vinculació i conseqüència pública i política de la violació i del suïcidi —la rebel·lió— la fan símbol de la Roma republicana perquè «fue precisamente ella la causa y la consecuencia de la instauración de un nuevo orden constitucional» (Bravo Bosch 2017: 27). María José Bravo Bosch, en l'obra en la qual analitza des del vessant del dret romà els episodis de Lucrecia i de Cornèlia, destaca el caràcter de Lucrecia com a representant ella mateixa dels costums tradicionals romans, ja que «tenía una existencia marcada profundamente por los *mores maiorum*» (Bravo Bosch 2017: 26).

248-249)—, i parlarà cap al futur.⁹ Amb això es completa la transició dramàtica del crim individual (esfera privada i moral) a la rebel·lió comunitària (esfera pública i política),¹⁰ que s'expressa amb la venjança per l'honor de la matrona i pel destí de la pàtria, però que es materialitza simbòlicament amb la recreació del moment icònic del jurament: «*Aquí Brutus pren el punyal amb què Lucrecia s'ha donat la mort*» (130, v. 1298 acotació). Aquesta *devotio* d'inspiració eminentment romana¹¹ acabarà amb les significatives paraules:

I si Lucrecia, morta, ensenya a los humans
que encara la virtut habita en los romans,
la sua mort venjada avisarà a los reis
a detestar el vici, a respectar les lleis. (131, vv. 1317-1320)

Tanmateix, no és només en l'acte cinquè on Ramis destaca reiteradament la denúncia d'aquesta violació de les lleis i la seva condició fonamental per al dret, la llibertat i la justícia dels romans, tant en una enunciació positiva com negativa, com ho expressa Tarquino: «No vos impediran l'himèn les nostres lleis: / les lleis no lo són més, quan van contra dels reis!» (98, vv. 747-748), i així li contesta Lucrecia: «Tal és vostro poder que pot mudar les lleis, / però fer just lo injust no està en la mà dels reis» (99, vv. 767-768). Quines lleis? A l'inici de la tragèdia, Col·latino dona una informació que Tarquino, com a fill del rei, sap sobradament:¹² el poder dels reis estava regulat per un Senat que tenia les seves pròpies lleis, les quals el rei havia d'acatar —com és tenir el permís per iniciar una guerra—. Però quina llei va violentar el príncep Sixt Tarquino? Legalment només la del respecte al matrimoni; moralment i simbòlicament, la més greu: la de la dignitat i llibertat romana. Per tant, amb una senzilla analogia que equipara Lucrecia amb Roma i la llei del matrimoni amb la del Senat com a institució de justícia i dret de Roma, Sixt Tarquino va incomplir la llei màxima de la sobirania romana. A més, aquesta analogia s'apuntala per la concepció en si del matrimoni, per la qual cosa la importància del matrimoni no solament està en la seva qualitat sacramental, sinó en què «la virtud social ejercida en el respeto del contrato matrimonial tiene su valencia política. La fidelidad conyugal remite al contrato social y al contrato social por excelencia, el que constituye la

⁹ Ja no només aquest matis pràctic i de projecció futura estarà en les paraules que conformaran el seu jurament posterior, sinó també en la manera amb què reprovarà Col·latino en el seu abandonament al suïcidi: «No! Tu la deus venjar! / Ta esposa de ta vida encara necessita / i una més digna acció desitja i sol·licita» (128, vv. 1262-1264).

¹⁰ En aquell instant es ratifica la transcendència col·lectiva que adquireix una acció individual de Tarquino, qüestió treballada per Tietz en la lectura de l'episodi durant el segle XVIII (1989: 71-93) i, ja específicament en l'obra de Ramis, per Giuseppe Grilli, qui a més va destacar el valor educatiu de l'obra de Ramis: els conflictes que planteja la tragèdia —el contrast d'imperatius morals que s'enfronten— són resolts al final per la virtut mitjançant la llum de la raó (Fontanella/Ramis 1982: 30-31).

¹¹ Les intervencions de Brutus abans i després de l'alçament del punyal (130, vv. 1297-1303) estan íntimament basades, segons Parets (2001: 247), a Titus Livi, *Ad urbe conditas*, I, lix; i, sobretot, a Ovidi, *Fastos*, II, vv. 837-843.

¹² «Del camp ella no sap que a Roma haja passat / perquè se confirmia l'aliança en el Senat / que amb Veies, on demà deveu, senyor, partir, / vostro pare breument intenta concluir» (59-60, vv. 9-12).

formación del Estado» (Busquets 2014: 196).¹³ Aquest plantejament eminentment jurídic i polític en Ramis se supera respecte a les versions anteriors de l'episodi de Lucrecia i semblen plantejar una relació al·lusiva de semblança amb el món pròpiament de les lleis.¹⁴ No s'ha d'oblidar que el menorquí era advocat, i en el temps en què va escriure la tragèdia, el dret era la seva principal activitat, i ho seria durant tota la seva vida, sempre vinculada a Menorca —malgrat les propostes de places funcionaries de les autoritats borbòniques, Ramis les va rebutjar «con aquella connatural modestia, que tanto le caracterizaba» (Paredes 2024: 282), com el va caracteritzar el seu primer biògraf Francesc Pons i Carreras.

Amb la precisa formulació, a tall de síntesi, en les últimes paraules de Brutus sobre la rebel·lió per la pèrdua i el desig de recuperació dels drets, Joan Ramis estava parlant al seu present, amb la qual cosa s'adverteix un cert distanciament que ultrapassa la ficció de la trama dramàtica. L'estructura del final de l'escena, amb un cor de cavallers, no deixa de ser representació d'una comunitat que a l'uníson jurarà, juntament amb Brutus: «Que serem nosaltres los primers / qui el jugo dels tirans a Roma llevarem / i que per defensar la pàtria morirem» (129, vv. 1288-1290). D'aquí que Ramis triés i exaltés aquest episodi llegendari: el pas de la tirania i l'arbitrarietat al moment en què Roma, des de la República fonamentada en la justícia i la llibertat —les lleis—, aconseguirà la màxima fama: «Així lo deveu fer si desitjau servir / d'exemple, de modelo, als sigles a venir» (130, vv. 1293-1294). La insistència en l'exemplaritat de l'acte d'alliberament de la tirania de Tarquino, amb un to molt més general i universal, té la seva culminació en el penúltim vers de la tragèdia: «la sua mort venjada avisarà a los reis» (131, v. 1319). A quins reis voldrà avisar Brutus —en futur, en els segles que vindran—, si, precisament, ell serà l'impulsor de la destrucció de la monarquia romana? Tal com es diu, aquests reis existeixen i existiran —cosa que no ocorrerà en la història de Roma després de l'episodi—, i no es presenten com els culpables, sinó com els representants dels estats o règims als quals va dirigida la tragèdia, és a dir, els reis de les monarquies europees del segle XVIII, en especial Jordi III, sobirà de Menorca el 1769. Aquest és el moment de la tragèdia en què, de manera indirecta, es trenca el temps històric dramàtic (el final de la monarquia romana) i el parlament

---

13 En aquest sentit, Loreto Busquets va desenvolupar la importància de la institució del matrimoni en la nova societat burgesa del segle XVIII: «la virtud de la fidelidad conyugal, núcleo de la institución familiar, arquiteaba a su vez de la sociedad burguesa ilustrada, no difiere de la virtud de la lealtad que el ciudadano mantiene con la comunidad social de que forma parte y con el pacto que esta ha establecido con el gobernante» (Busquets 2014: 196).

14 Aquesta especificitat legal en un ambient polític fa que la *Lucrecia* de Ramis tingui punts en comú amb altres tragèdies neoclàssiques amb una voluntat crítica ocasional a un cas o episodi polític específic, com va ser la *Raquel* (1776) de Vicente García Huerta (1734-1787), en relació al marquès de Schilace i el motí que a la seva acció reformista va seguir. Molt encertades són les paraules de Josep Maria Sala Vallaura sobre l'assumpte: «La *Lucrecia* de Joan Ramis y *Raquel* de García Huerta, por una parte, y *Doña María Pacheco* de Ignacio García Malo, por otra de ideología muy distinta, se preocupan sobre tal legitimidad o, por precisar algo más, sobre el origen divino o humano del poder y, consecuentemente, sobre la posibilidad de enjuiciarlo y de intervenir. La razón ha de guiar la virtud en favor de la felicidad de todos, incluso por encima de un monarca tirano. [...] La lectura de tales tragedias, sin embargo, no es unívoca, ya que puede tratarse de una aceptación sin reservas del absolutismo regio (García Malo) o bien de una demostración empírica, práctica de que el poder tan sólo se justifica en la medida que sirve al desarrollo y la felicidad comunes, de acuerdo con lo preconizado por Locke y, más tarde, por Rousseau» (1994: 177).

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

polític de Brutus transcendeix la condició hermètica i general de la ficció per dirigir-se al present històric i polític de l'escriptura.

El problema està en la interpretació de l'estat històric-polític de la Menorca de 1769 per extreure, després, la significació política de la tragèdia. Josep Maria Sala Valldaura, comparant-la amb la tragèdia *Lucrecia* de Nicolás Fernández de Moratín, va destacar que, mentre que la del dramaturg madrileny se centra en la interpretació privada i moral més o menys general,¹⁵ la de Ramis aprofundeix en una interpretació pública o política que l'associa amb la «reconquista de la libertad cívica por parte de los romanos y la transformación de la tiranía (sexual y políticamente perversa) en la república (moral y políticamente virtuosa)» (Sala-Valldaura 2005: 214). En aquesta mateixa línia s'han pronunciat els grans estudiosos de l'obra ramisiana, entre els quals sobresurt la interpretació de Vicenç de Melchor, la qual subratlla que cal entendre la peça dins la moral política vagament universal, no com una al·legoria de la corona britànica com a tirànica o il·legítima en les lleis de Menorca del XVIII (Ramis 2019: 65). Cal descartar la lectura de Leigh Mercer (2020) amb la que pretén veure a *Lucrecia* i *Arminda* com una reivindicació catalanista per part de Ramis que vincula la tirania de Tarquino amb la monarquia dels Borbons espanyols —per la qual cosa la llibertat dels romans seria la recuperació dels furs pre-Nova Planta dels territoris dels Països Catalans—. Aquesta interpretació és poc curosa, parcial i forçada, producte d'una crítica post-colonialista que no atén ni a la realitat històric-política de la Menorca del període ni a la interpretació crítica del mateix text de Ramis.¹⁶

Potser la que més va afinar en l'estudi de la dimensió política va ser Loreto Busquets, qui va observar tres nivells de didacticisme en el tragèdia. L'últim dels quals és el polític, on, entre altres conceptes, Ramis ensenya que la inviolabilitat de la persona del monarca i el poder absolutista —personificat

---

15 Com Sala Valldaura va estudiar, per a la interpretació de la *Lucrecia* (1763) de Nicolás Fernández de Moratín és fonamental tenir clar el grau d'implicació moral de l'autor per sobre del polític: «El “escarmiento” que, fiel a Luzán, se persigue en *Lucrecia* es general, y así, amonesta al príncipe contra las conductas tiránicas» (Fernández de Moratín 2007: 32). A la preeminència del moral en la virtut i lluita contra les actituds i costums nocives per a la civilitat, potser s'ha passat per alt el grau de vinculació que el “chichisbeo” tenia, precisament, en l'època en què es va escriure la tragèdia moratiniana. Abans de suïcidar-se, la *Lucrecia* moratiniana fa evident —traspasant la ficció de la trama històrica— un de les intencions de l'autor amb la tragèdia: «sabrán en cuánto el pundonor aprecia / y hallarán, con mi muerte dolorosa, / de virtud casta y de valor heroico / en doctas historias verdaderas / ejemplo las matronas romanas» (Fernández de Moratín 2007: 224-225, vv. 1424-1428).

16 Aquest treball suggereix que «against this backdrop of a tightening of prohibitions against Catalan in all corners of the neighboring Spanish kingdom, Ramis's decision to begin writing plays in this oppressed language mere months later, and only shortly after receiving his advanced law degree in Avignon, France, must be read as a contestatory act, in and of itself» (Mercer 2020: 74). Mercer diu clarament que «in my own reading of Ramis's construction of the play, I see an inherent understanding of the political losses that Catalans experienced with the Bourbon victory at the outset of the eighteenth century» (2020: 74-75), quan, el 1769, després de tres canvis de sobirania, els menorquins tenien poca consciència de pàtria catalana, en els termes en que Mercer l'exposa. Aquesta visió pancatalana o catalanista, a part de no ser conseqüent amb gran part de la biografia i obra de l'autor, no té en compte la particular identitat i actitud menorquina durant el segle XVIII de posar en marxa el respecte a les lleis i privilegis i de potenciar, mitjançant la liberalitat del comerç, l'economia, tal com es desenvoluparà en les pàgines següents.

en Tarquino— «carece de fundamento, pues siendo el pueblo el fundador del gobierno, tiene el derecho de constituirse en juez de última instancia del gobierno mismo y de resistirlo y derribarlo con medios revolucionarios (Locke)» (Busquets 2014: 201)¹⁷. Així doncs, en la lectura política de la *Lucrecia* de Ramis que aquí es proposa, que té com a punt de partida allò que s'ha dit en publicacions anteriors, es tindran en compte dos aspectes fonamentats per a la contextualització ideològica del segle XVIII i històrica de Menorca, ambdues necessàries: la vinculació amb el liberalisme polític de John Locke i el context històric específic de l'illa de 1769 sota governació britànica, aquest últim no advertit abans en relació a la *Lucrecia* de Joan Ramis. Vegem-los detalladament.

2. El liberalisme polític de John Locke a *Lucrecia*

Pel que fa al primer aspecte, allò dit fins ara sobre la tragèdia de Joan Ramis possibilita visualitzar una fonamentació del règim social basada en la llei i l'esperit parlamentari britànic del XVIII. No s'ha d'oblidar la constitució social de la Maó de Ramis en la qual la burgesia comercial s'havia convertit en el grup preeminent gràcies al franquiciat que la Gran Bretanya li havia atorgat al port i, molt important, a la suposada autonomia local que havia possibilitat el manteniment dels furs i privilegis previs a la primera dominació britànica, ratificat en el tractat d'Utrecht de 1713, almenys fins al 1763 amb el retorn de la sobirania britànica després de l'ocupació francesa (1756-1763). Per tant, i en aquest context, el discurs liberal de John Locke sembla estar en la conformació de la dimensió política de la tragèdia, per sobre dels de Montesquieu, de Voltaire i de Rousseau —tot i que aquests autors havien estat llegits pels membres de la Societat Maonesa, ja que estaven presents a la biblioteca¹⁸. Aquesta vinculació amb el liberalisme s'entroncaria, com a romanent ideològic en l'esfera social, amb la segona lectura que va fer Manfred Tietz sobre l'episodi de *Lucrecia* al llarg del pensament europeu.¹⁹ L'estudiós va defensar que l'enfrontament *Lucrecia*-Tarquino es

---

17 Partint de l'exemplaritat negativa, Busquets va concloure que en la tragèdia hi ha un didacticisme humà de tres dimensions: en el pla individual—protagonitzat per la força primogènita de la raó i de l'autonomia, i per tant responsabilitat, de l'ésser humà—, en el pla social, on se subratlla la importància de la participació en la vida pública «para ejercer el derecho y el deber moral de velar por el respeto del pacto, pilar portante del ordenamiento político que él mismo ha constituido» (Busquets 2014: 200), d'aquí la reivindicació del ciutadà per sobre del caràcter estoic. L'últim és l'ordre polític, en què se subratlla que l'origen del poder no és diví sinó humà, així com la sobirania no resideix en la voluntat del monarca sinó «en la voluntad de la nación expresada en la Ley, que obliga por igual al pueblo y al soberano» (Busquets 2014: 201) d'aquí la filiació lockiana de la llei natural de l'autoritat suprema i del rebuig i lluita contra el absolutisme.

¹⁸ La lectura de Voltaire es testifica per l'existència, a la biblioteca de la Societat, d'*Histoire du Charles XII* (1730), *Siècle Politique de Louis XIV* (1751) i *Éloges de Monsieur François Aronnet de Voltaire* (1753) (Gornés Gomis, 2023, p. 151, 230), a més dels discursos de Vicenç Caules —“Discurs sobre Mr. de Voltaire” de l'11 d'abril de 1779—. Possiblement —com ho assegura Gornés Gomis (2023: 353)— després del “Discurs sobre l'Origen de Ciències i Arts”, de Joan Roig (llegit l'1 de juliol de 1779), es trobaria l'assaig de Rousseau *Discours sur les sciences et les arts* (1749), a més d' *Of the Rise and Progress of the Arts and Sciences* (1742), de David Hume, i *Principles of a Polite Education* (1776-1778), de Joseph Collins.

¹⁹ La primera correspondria a la lectura privada, centrada en la figura femenina virtuosa; i la pública, centrada en la transcendència política de l'acte de violació, que esdevé un símbol de l'opressió dels Tarquinis i de l'alliberament de Roma (Tietz 1989: 76).

podia entendre al segle XVIII en clau sociopolítica, especialment en les aspiracions de la burgesia il·lustrada i virtuosa davant la noblesa i al despotisme que s'identificaria amb els vicis, per la qual cosa el paper de Brutus com a alliberador prendria més protagonisme en les peces que recreen l'episodi (Tietz 1989: 79). I, encara que no bloqueja aquesta lectura, la nostra interpretació serà eminentment històrico-política.

No és nova la relació de Ramis amb Locke. Loreto Busquets va vincular les idees lockianes sobre el coneixement a partir de la raó i de la certesa de les proves empíriques en tota l'obra, subratllant, precisament, Tarquino com el desencadenant de la tragèdia per la seva falta de consciència de la realitat: «a partir de un error interpretativo, proveniente no de la realidad, sino del prejuicio según el cual la virtud en los hombres es una quimera» (Busquets 2014: 182-183). Precisament, el pensament i actuació passional i irracional de Tarquino porta a una creença fal·laç en la seva persona que incita al fanatisme, de la mateixa manera que Locke ho indicava (Busquets 2014: 188). D'altra banda, Josep Maria Sala Vallaura va relacionar *Lucrecia* amb la lluita de Locke contra el dogmatisme polític del seu *Assaig sobre l'enteniment humà* (1689) en afirmar que «el pueblo era juez del poder, al que podía legítimamente derrocar» (1994: 177). Partint d'aquests estudiosos, la recurrència, en les intervencions de Brutus, del respecte de les lleis i d'aquestes com a normes supra-individuals que possibiliten, de forma universal i absoluta, la convivència social, la justícia i la llibertat de la pàtria —entesa com a ens que possibiliten la identitat col·lectiva i dels valors comunitaris— el vinculen directament amb el que entenia l'anglès en el seu *Segon tractat sobre el govern civil* (1690) per la llibertat de l'ésser humà en la societat: «una norma común establecida por el poder legislativo que ha sido erigido dentro de una sociedad; una libertad para seguir los dictados de mi propia voluntad que no han sido prescritas por dicha norma; un no estar sujetos a la inconstante, incierta, desconocida y arbitraria voluntad de otro hombre» (Locke 2010: 30). Molt pròxim està aquest plantejament —i el de Montesquieu— de la caracterització i del comportament absolut i despòtic de Tarquino,²⁰ per la qual cosa la violació de Lucrecia es pot entendre com a agressió tant privada-familiar com pública-política perquè tots els romans senten la primera com a seva: com a pares, com a germans o com a marits de Lucrecia. I, davant la violació per la força de les normes, com segueix John Locke, només hi ha una manera d'oposició: «En toda condición y circunstancia, el verdadero remedio contra una fuerza que se ejerce sin autorización es oponerse a ella haciendo también uso de la fuerza» (Locke 2010: 153). Així doncs, només la força pot oposar-se a la força quan aquesta és injusta, il·legal i s'ha aixecat en estat de guerra contra el propi poble:

---

²⁰ John Locke, en el seu intent per impedir la parcialitat i la violència en els governs com a raó del govern, va recordar que els monarques absoluts no deixen de ser éssers humans, per la qual cosa no s'entén com «es razonable que los hombres sean jueces de su propia causa; que el amor propio los hará juzgar en favor de sí mismos y de sus amigos, y que, por otra parte, sus defectos naturales, su pasión y su deseo de venganza los llevarán demasiado lejos al castigar a otros, de lo cual sólo podrá seguirse la confusión y el desorden» (Locke 2010: 18).

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

Quienquiera que haga sin derecho uso de la fuerza, y tal hace dentro de una sociedad quien la ejerce fuera de la ley, se pone a sí mismo en un estado de guerra con aquellos contra los que esa fuerza es empleada; y en un estado así, todos los acuerdos anteriores dejan de tener vigencia, todos los demás derechos desaparecen, y cada individuo se queda con el de defenderse a sí mismo y el de resistir al agresor. (Locke 2010: 222)

Sota aquest principi en què és legítim al poble resistir-se i lluitar contra el seu monarca, prenen sentit i present ideològic els desitjos continguts de Brutus al tancament del primer acte, que semblen una parafrasi de allò exposat en l'ideari de Locke: «el reine dels tirans no sempre durarà, / la força l'ha format, ella lo destruirà» (72, vv. 251-252). I, una vegada el públic hagi estat testimoni del procedir de Tarquino, la justificació de la violència i de la força serà, precisament, el que més destacarà Brutus en l'acte V com a mostra d'entrega comunitària i patriotisme: «Preparem als tirans la mort i la ruïna. / Vengem a los romans, vengem a esta heroïna» (131, vv. 1315-1316). Aquesta idea de la legitimitat en el derrocament dels tirans era molt present en els pensadors del XVII i del XVIII: com va escriure Montesquieu, tal era el destí de Roma que «nuevos crímenes aseguraron la libertad que otros antiguos la habían procurado» (2018: 211), amb al·lusió específica a la desgràcia de Lucrecia (Montesquieu 2018: 211).

Bé, així doncs, de què volia Joan Ramis que els menorquins prenguessin com a model la trama dramàtica i l'*exemplum* de *Lucrecia*? Tant el caràcter rigorosament intel·lectual de la peça, la disputa dialèctica entre posicions morals, la brevetat i concisió de l'acció dramàtica —i escènica— i el poc desenvolupament psicològic o de tragicitat de Col·latino, Brutus —sobretot— i, en menor mesura, Lucrecia són indicadors que, com va assegurar Loreto Busquets (2014: 189, nota 40), permeten entendre la *Lucrecia* com una al·legoria d'una clara finalitat didàctica política —molt propera a Corneille—, i no tant, com ho va considerar Jordi Carbonell, «una tragèdia de filiació raciana que troba en l'anàlisi psicològica dels personatges un dels seus valors principals» (1967: 24-25). La significació política de la *Lucrecia* de Ramis, tot i que, com la de Moratín pare, es pot circumscriure en la moral general, com també en el panorama del liberalisme polític general del seu temps, sí que es pot vincular a uns motius històrico-polític molt més concrets que la *Lucrecia* de Moratín i que, per tant, les interpretacions de l'àmbit polític que de *Lucrecia*, com s'ha vist més amunt, s'han fet fins ara.

3. Situació històrico-política de la Menorca de 1769: l'inici de la segona dominació britànica i els conflictes amb James Johnston

La concisió de les paraules de Brutus i les referències extraliteràries de la repudia de l'actitud despòtica del governant —no del mateix rei— i del caràcter suprem de les lleis —l'incompliment de les quals legitima la rebel·lió— tenen vinculacions amb la Menorca de 1769. Abans de desenvolupar aquest aspecte, és important advertir que Ramis no és literal quan diu: «jurem d'exterminar / a qualsevol que en Roma intentarà reinat» (130, vv. 1305-1306). Com s'ha dit abans, la història de Lucrecia serà exemple per al futur i «la sua mort venjada a los reis» (131, v. 1319). I si els

avisa és perquè s'entén que continuaran existint. El referent i l'enveja de l'Europa de l'època en aquest sentit va ser, precisament, la monarquia parlamentària de la Gran Bretanya. Les lleis, doncs, eviten la tirania, però els governants han de ser conseqüents i dignes representants del que ells i la pàtria, els ciutadans, signifiquen. Així doncs, Ramis no estava en contra de reis, sinó d'actituds despòtiques dels governants, per la qual cosa la figura de Tarquino cal interpretar-la des d'una al·lusió de semblança amb alguna ocasió o fet històric de despotisme i agressió d'algun element vinculat amb el govern britànic que els menorquins van patir durant el 1763-1769, el període de temps que va des del retorn de Ramis a Menorca i l'escriptura de la tragèdia. Aquest serà el segon aspecte a tractar en la interpretació política de la tragèdia.

Els drets de l'illa —els anomenats *bons usos e bons costums*, recollits a la Carta de Franqueses (1301)— eren des de la conquesta cristiana l'element dinamitzador de l'ordre jurídic a les tres illes balears (Piña Homs 1987).²¹ El règim municipal estava estipulat en quatre anys, tot i que subordinats a la Universitat General de Menorca, amb seu a la capital (Ciutadella i, després de 1722, Maó), conformat a la seva vegada per quatre jurats i vint consellers illencs, escollits per insaculació i responsables de la gestió d'aquests *bons usos i bons costums* i de l'administració dels tributs municipals. A més, la justícia eclesiàstica estava vinculada a la cúria de Mallorca. D'aquesta manera, tot i que amb notables modificacions i restriccions durant el període espanyol de la casa d'Àustria, es va arribar al 1708 amb la conquesta i ocupació britànica de Menorca. Això també va suposar la ratificació, de manera provisional, dels privilegis de l'illa pel general Stanhope (Casasnovas 2014: 50), que no es confirmarien fins el 9 de novembre de 1712 quan, després de les reclamacions de la Universitat General de Menorca per saber l'estatus de l'illa dins del regne, el duc d'Argyll va garantir, mitjançant promesa, el lliure exercici de la religió catòlica i el respecte dels furs i privilegis de l'illa (Casasnovas, 2014: 51).

No obstant això, el posterior tractat d'Utrecht no assegurava legalment aquest últim punt —només la protecció als béns dels menorquins i la religió catòlica—,²² per la qual cosa aquest seria l'epicentre dels futurs problemes. I així va ser, tot i que «els menorquins sempre s'aferraven a les solemnes promeses del duc d'Argyll» (Casasnovas 2014: 51): ja des del primer governador, Richard Kane (1662-1736), a poc a poc es va anar limitant la capacitat d'acció de les universitats —des del 1716 no es va autoritzar la reunió del Consell General— i, sobretot, la dels Jurats, que els va anul·lar

---

21 Específicament, la carta de població i Franqueses de Menorca, *grosso modo*, tenia els objectius de, primer, especificar els privilegis i els costums a nivell jurídic i, segon, «cohesionar l'estructura orgànica de l'arxipèlag, homologant les institucions de govern i de Dret substantiu de les tres illes majors, sense perjudici que cadascuna disposi del seu propi ordenament jurídic, vivificat pel vigor dels seus bons usos i costums» (Piña Homs 1987: 124).

22 Segons l'article 11 del Tractat d'Utrecht signat per Espanya i Gran Bretanya el 13 de juliol de 1713, «El Rey Católico, por sí y sus herederos y sucesores, cede a la corona de la Gran Bretaña toda la isla de Menorca pasándole para siempre todo el derecho y pleno dominio sobre dicha isla [...] Promete Su Majestad británica que los habitantes de dicha isla, tanto eclesiásticos como seglares, podrán gozar segura y pacíficamente de todos sus bienes y honores, y se les permitirá el uso de la religión católica romana; y que para la conservación de esta religión en aquella isla se tomen aquellos medios que no parezcan enteramente opuestos al gobierno civil y leyes de la Gran Bretaña» (*Tratado de paz* 1713: 56-57).

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

(Casasnovas 2014: 56-60), així com l'autonomia eclesiàstica—deslligada de la mallorquina i dependent directament de Londres—²³ i la jurídica, que seria impartida per dos tribunals, el de governació i el del vicealmirallat (Casasnovas 2014: 59-60). En definitiva, es tractava de modificar tot allò que pogués significar un obstacle o fre de l'acció dels governadors, «d'aquí que la Universitat General i l'Església fossin un objectiu preferent, atesa la seva condició de contrapoders i catalitzadors de la resistència antibritànica» (Casasnovas 2014: 52).

Malgrat tot, i com s'extreu del primer capítol —dedicat a la llei civil— de la *Nueva regulación para los pleitos, compromisos en la isla de Menorca*, firmada per Richard Kane el 1733, si bé tota l'administració requeia en mans britàniques, el sistema judicial que continuava sent el menorquí, on els assessors jurídics de l'illa (Casasnovas 2014: 54) eren ajuts fonamentals per a les autoritats governants britàniques: «la ley que es generalmente conocida y practicada en toda la Cristiandad por la apelación de Civil y ahora en uso en Menorca juntamente con las prácticas y buenos usos de Menorca, [...] son las únicas leyes se deben practicar en esta isla por lo venidero» (Casasnovas 1985: 387). Així seria durant tota la primera dominació britànica de l'illa (1708/1713-1756) i s'arribaria a l'ocupació francesa (1756-1763), període que no va suposar grans alteracions en aquest sentit. En conseqüència, i en paraules de Miquel Àngel Casasnovas, «tot i els importants canvis succeïts, els menorquins conservaven la seva idiosincràsia, que es resumia en la fidelitat a la religió catòlica, la conservació de les seves velles lleis, privilegis i institucions i l'ús normal de la pròpia llengua i cultura» (Casasnovas 2014: 48).

Després de la devolució de l'illa als britànics, l'agost de 1763 va arribar a Maó James Johnston (1721-1797), que seria el tinent governador²⁴ de la Menorca britànica entre 1763 i 1774 (tot i que amb dos períodes d'absència per haver estat cridat a Londres, entre 1764-1765 i 1771-1772). Des de l'inici de la segona dominació britànica de l'illa (1763-1782), Johnston va deixar clar que la tornada a la sobirania britànica no seria com havia estat la primera. Després de la presentació d'honors i de respectes per part de les autoritats locals, aquestes van manifestar el greu estat econòmic en què es trobaven les arques municipals «por las muchas cargas y gastos que sobre ellas pesaban, contraídas no solamente durante el reinado del difunto soberano Jorge II, sino también durante el tiempo que la isla estuvo en poder de los franceses» (citada des de Riudavets 1887: 1367).²⁵ Per aquest

---

23 La nova reglamentació del clergat feta per Richard Kane l'1 de desembre de 1722 tenia com a objectiu ordenar que «havién d'ésser els anglesos els que nombrassin els rectors de les parròquies i els superiors dels convents» (Casasnovas 1985: 378), el que va suposar querelles i queixes de l'estament eclesiàstic que van arribar fins la Cort de Londres.

24 És important ressenyar que el govern britànic de l'illa estava encapçalat per un governador titular i un tinent governador. Aquest últim era, de facto, qui exercia el govern a l'illa.

25 Les causes de l'endeutament semblen ser clares, i es repetiran en ulteriors ocasions: «que durante una y otra dominación se habían visto obligadas a tomar grandes sumas de dinero a censo para atender al acuartelamiento de la guarnición, y al suministro de leña y aceite a la tropa, sin que bastaran las tasas que se imponían a los propietarios, hasta llegar a una cuarta parte de sus réditos» (citada des de Riudavets 1887: 1367). Específicament, Riudavets rescata la xifra d'endeutament (en lliures angleses) el 1756 de Maó (28961₯), Alaior (18714₯) i Mercadal (29613₯) (Riudavets 1887: 1367).

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

motiu, demanaven, a banda de la gestió pròpia dels impostos, que es restituís el control del comerç d'aiguardent (Riudavets 1887: 1368), i, sobretot, la confirmació dels privilegis que havia comptat Menorca fins ara:

Que como padres del pueblo, le rogaban en su nombre, se dignara confirmar nuestros privilegios, constituciones y costumbres, tanto en lo eclesiástico y religioso, como en lo civil y económico, cual nos lo prometió el duque d'Argyll en nombre de la reina Ana, de feliz memoria, en 1712, y que cuanto antes se fabricarían los cuarteles que se les ofreció para alojar la tropa con decencia, y también para la tranquilidad de las familias, que a menudo se veían obligadas a evacuar sus habitaciones para alojar la tropa. (citad des de Riudavets 1887: 1368)

Però Johnston no volia recordar i ratificar la legalitat vigent a l'illa, i així ho va comunicar, primer als representants municipals al palau de governació,²⁶ i després amb un edicte de la seva firma, fent gala de la seva figura com a plenipotenciari a l'illa pel rei Jordi III:

Debe saberse y entenderse que todos los privilegios civiles y eclesiásticos consignados en el tratado de Utrecht han cesado por no haberse sancionado en el último de París. Expresaba así mismo, hallarse autorizado por S. M. para manifestarles, que según fuese el comportamiento de las autoridades, así S. M. sería benigno y clemente. (Riudavets 1887: 1369)

Aquesta visió autoritària també afectava l'esfera eclesiàstica, qüestió tan delicada, gelosa i identitària per a la població catòlica menorquina: «No consentiría que persona alguna de la isla profesar ninguna de las órdenes eclesiásticas sin su especial permiso, y que los sacerdotes extranjeros no pudieran residir en la isla sin autorización expresa» (citad des de Riudavets 1887: 1369). Davant aquest abús, i sentint-se desvalgudes, les autoritats menorquines es van oposar tant per les conseqüències en la vida quotidiana i la situació econòmica com, sobretot, per l'agressió a l'estatus i a l'autonomia que havia caracteritzat l'illa fins aleshores: sota el règim de Johnston els menorquins van veure en perill les llibertats tradicionals, culturals i identitàries vinculats amb els privilegis i els furs que havia consignat el tractat d'Utrecht de 1713 i que s'havien confirmat i es mantenien en els articles 2 i 12 del tractat de París de 1763,²⁷ en els quals, segons Riudavets, «se mantenía a los menorquines en el pleno uso de sus libertades y de la religión católica romana» (1887: 1391). Semblava que Johnston

---

26 «Todos los privilegios de que disfrutaban, ya fuesen civiles y eclesiásticos, habían caducado por completo, por cuanto no se les había confirmado en el tratado de paz últimamente ajustado en París, en 1763, exigiéndoles al mismo tiempo una minuta de las órdenes religiosas de ambos sexos que existían, y previniéndoles no consentiría se admitiera ninguna persona a profesarlas sin su permiso» (citad des de Riudavets 1887: 1369).

27 Si bé l'article 2 ratifica els tractats anteriors, entre els quals hi ha el d'Utrecht, el 12 diu explícitament: «La isla de Menorca se restituirá a Su Majestad Británica, como también el fuerte de San Felipe, en el mismo estado en que se encontraron cuando se hizo su conquista por las armas del Rey Cristianísimo, y con la artillería que allí había al tiempo de la toma de dicha isla y de dicho fuerte» (*Tratado definitivo de paz* 1763: 27).

es volia venjar dels “traïdors” menorquins per l'assossegada i tolerant ocupació francesa²⁸. Per tant, els Jurats menorquins es van valer de tots els mitjans diplomàtics que permetia la seva limitada autoritat territorial. D'una banda, van escriure un memorial que van oferir al duc de York, el príncep Eduard (1730-1767), després de la visita que entre els dies 11 i 17 de novembre de 1763 el germà de Jordi III va fer a la recuperada Menorca²⁹. En el memorial es demanava que «se conservara a los menorquines sus fueros y privilegios que se les habían consignado en el Tratado de Utrecht, y la devolución de los estancos de que se había apoderado la nueva autoridad inglesa» (Riudavets 1887: 1371-1372). El duc «simpatizó con sus quejas y se comprometió a llamar la atención del rey cuando volviera a Inglaterra» (Laurie 2014: 20), fet que mai va succeir perquè va morir abans d'arribar al port de Gènova. No obstant, abans de morir, va manar que les queixes i els interessos menorquines fossin portats davant el rei i fossin atesos (Laurie 2014: 20).

D'altra banda, les autoritats menorquines van acudir també a Carles III, rei d'Espanya, perquè convencés el govern britànic i fes d'àrbitre en la resolució del conflicte amb James Johnston (Riudavets 1887: 1370; Casasnovas 2005: 335)³⁰. Així ho va fer l'ambaixador espanyol a Londres, el príncep de Mancerano, i així va respondre favorablement el comte de Halifax —en representació del rei britànic— a les demandes dels menorquins, en carta del 30 de desembre de 1763 a l'ambaixador espanyol:

Para satisfacer el contexto de la carta de V. E. fecha 27 del corriente, tengo el honor de decirle que S. M. no ha aprobado la declaración hecha a los magistrados de la isla de Menorca por

---

28 La declaració de l'advocat del tinent general John Moystin, governador titular de Menorca entre 1770 i 1778, il·lustra molt afinadament la impressió que els britànics tenien sobre la fidelitat i identitat nacional dels menorquins i el pes que l'interès en el comerç tenien: «Bien cierto y sabido es de todos los ingleses que han estado en Menorca, que aquellos naturales no profesan ningún cariño al gobierno inglés, ni debe admirarnos, por cuanto son descendientes de los españoles, y miran a la España como la nación a que pertenecen, mirándonos a nosotros como a conquistadores. Una prueba de ello es que cuando los franceses invadieron la isla apenas hubo un menorquín que tomara las armas para su defensa en favor de los ingleses, lo que prueba que celebraban la invasión. Y si ahora felizmente poseemos de nuevo la isla, aquel que se queja es tal vez el más sedicioso y turbulento vasallo de la Corona británico que se intitulará el patriota de Menorca, que si bien el patriotismo nos une a todos nosotros en bien de nuestro comercio, no nos está bien animar el partido de Menorca, que nos traería la destrucción y pérdida de aquella isla y con el tiempo el comercio del Mediterráneo» (citad des de Riudavets 1889: 1398).

29 El duc de York va emprendre una gira per diferents països del sud d'Europa a inicis d'octubre de 1763, tot i que no tornaria a veure Londres perquè va morir el 17 de setembre de 1767 a Mònaco. No obstant, de la primera part del viatge es va imprimir una anònima relació titulada *The Tour of his Royal Highness Edward Duke of York* (1764). S'hi comenta la breu història del duc a Maó amb aquestes clarividents paraules, pel que fa a l'interès britànic a l'illa: «After staying two days at Gibraltar, his Royal Highness set fail for Minorca, where he arrived the 11th of November in perfect Health. There was nothing found here to induce a long residence, as it is an island incumbered with barren hills, and is valuable only for its large and secure harbour of Port-Mahon» (*The Tour of his Royal Highness*, 1764: 16-17).

30 Davant d'aquest fet, doncs, es desmunta part de l'argumentari de Mercer a favor que l'autor de la *Lucrecia* i l'*Arminda* fes seus els «many instances in the principality of significant rebellious acts against the tyranny of the Spanish Crown that would have figured prominently in Ramis's worldview» (2020: 75), en relació als aldarulls a Barcelona pel sistema de cinques, que, per cert, van tenir lloc el 1773.

el coronel Johnston, teniente gobernador de la isla en orden al tratado de Utrech, antes bien S. M. reconoce la subsistencia de este tratado de la misma manera que antes de la guerra, hallándose en toda su fuerza renovado y confirmado así por el artículo 23 de los preliminares firmados en Fontainebleu, como también por el 2º del tratado definitivo [el de Paris], [...]. Puede, pues, V. E. asegurar al ministerio de S. M. católica, que los moradores de la isla de Menorca gozarán como antes de todo cuanto se estipuló a su favor en el tratado susodicho y que no se perderá tiempo de instruir a ese oficial el sentir e intención de S. M. tocante a esto (citad des de Riudavets 1887: 1371).

La confirmació dels drets eclesiàstics —a banda dels civils— era significatiu perquè asseguraven diplomàticament el que reclamaven les universitats il·lenques però també jurídicament que «los vasallos católicos en Menorca continuarán el libre ejercicio de su religión y por su conservación se practicarán todos los medios que no sean incompatibles con el gobierno civil de esa isla y las leyes de la Gran Bretaña» (citad des de Riudavets 1887: 1371), com deia la carta reial. En conseqüència al comportament de Johnston, aquest va ser cridat a la cort londinenca aquell 1764, però va tornar l'any següent després de la reprimenda pel seu comportament (Gregory 1990: 78). Però malgrat les queixes i els síndics enviats a la cort de Londres, l'actitud —tirànica?— del tinent de governació no va canviar, si bé es va agreujar, materialitzant el que l'agost de 1763 havia dit: va confiscar per al culte anglicà les esglésies de Sant Josep del carrer Cos de Gràcia de Maó i de la Mare de Déu del Roser a Ciutadella (Riudavets 1887: 1373-1374; Donaldson 1994: 166); Johnston va prohibir que «se llevaran descubiertos los cadáveres por las calles durante los entierros» (Riudavets 1887: 1375); va imposar les competències britàniques per a la recaptació i administració dels impostos (Donaldson 1994: 166)³¹; va motivar la queixa dels menorquins pel permís i protecció a la colònia grega ortodoxa (Donaldson, 1994: 166) i, especialment, als jueus per permetre construir una sinagoga, en detriment de la majoria catòlica (Riudavets 1887: 1378-1380); va tornar a incautar-se de nou de «la renda de l'estanc d'aiguardent» (Riudavets 1887: 1389; Donaldson, 1994: 166); va paralyzar la construcció de les casernes que el coronel Thowshend —durant l'absència londinenca de Johnston entre 1764-1765— havia començat a aixecar per alleujar la càrrega d'hostalatge de la soldada als illencs (Donaldson 1994: 1667)³², a més de negar-se «a pagar los terrenos expropiados a los dueños, ni siquiera el interés del precio convenido por aquel coronel» (Riudavets 1887: 1389); el 1767 i el 1768 va enjudiciar arbitràriament i va manar empresonament conventual a dos clergues menorquins que suposadament van cometre delictes —no especificats en la documentació conservada—, tot i tenir

---

31 Al requeriment de Johnston del 28 de desembre de 1765 de modificar la recaptació d'impostos, Maó va protestar i va reclamar la seva competència perquè «toda universidad está autorizada por el derecho natural de gentes y civil, para imponer tallas o contribuciones a sus individuos, para los cargos y obligaciones de las mismas, cuya disposición de ha practicado siempre en las universidades de la isla desde su fundación, confirmada por diferentes privilegios y órdenes reales» (citad des de Riudavets 1887, 1377).

32 Els Jurats de Maó, en carta al governador interí del 22 de juny de 1765, van considerar la iniciativa de Townshend «the most useful work for the relief of the Universitat» (Donaldson 1994: 167).

aquestes competències el dret canonge catòlic, menorquí;³³ assessorat pel seu secretari, Francesc Seguí i Sintes, Johnston va arrabassar la competència de les universitats pel que fa a l'administració hospitalària i sanitària de l'illa per quedar-se amb la recaptació dels serveis;³⁴ i, davant les reiterades demandes per part de la població —incloent-hi propostes de reforma—³⁵ a Johnston que actués per alleujar la precarietat econòmica de l'illa —produïda, a més de la sobreexplotació dels recursos de l'illa per al manteniment de la guarnició militar, per les males collites—,³⁶ el seu comportament és resumit per Riudavets (1887: 1389): «resentido de las quejas que le producían las autoridades, trató mucho peor al pueblo». El representant del país elogiat per Montesquieu i Rousseau, «nación en el mundo en la que el objeto directo de su constitución es la libertad política» (Montesquieu 2018: 161), i la grandesa i justícia del qual bé es podia comparar amb la Roma republicana que representa Brutus, s'estava comportant de manera despòtica a Menorca.

---

33 El mossèn de la parròquia de Sant Felip, Josep Vila, va ser arrestat el 22 de desembre de 1767; el pare guardià de Sant Francesc d'Alaior, fra Josep Nuza, li esperaria el mateix destí, tal com resa l'ordre signada per James Johnston el 28 de juliol de 1768: «arresto en el convento de franciscanos de Alaior, sin salir de dicho convento por cualquier pretexto que sea, hasta saber la Real voluntad, sobre el grave delito por el mismo cometido, del cual quedo plenamente convicto» (citada des de Riudavets 1887: 1391). En tots dos casos, tot l'estat eclesiàstic va signar i enviar sengles sol·licituds al governador perquè els acusats fossin investigats per un tribunal eclesiàstic i no civil (britànic). En el primer cas els sacerdots signants argumentaven la seva postura per l'article 11 del tractat d'Utrecht i pel segon del de París de 1763. En el segon cas, atesa la reincidència en l'abús i violació en la competència eclesiàstica, es va enviar una queixa formal al rei Jordi III directament a Londres, per mitjà de Joan Pons i Andreu, síndic de les universitats de Maó, Alaior i Mercadal, (Donaldson 1994: 166). Després de gairebé dos anys, el cas va ser atès pel consell de Whitehall i, el 1770, es va acordar «que se reprimiera al gobernador Johnston, y que se le hiciese entender que en lo sucesivo no pusiera ningún impedimento a los eclesiásticos en el ejercicio de su ministerio» (Riudavets 1887: 1392).

34 Segons Riudavets, Johnston «vio el medio de lucrar más dinero, apoderándose del despacho de la Sanidad y recaudación de los derechos sanitarios, para lo cual se incautó de la oficina y sellos, que como de privativa competencia de los jurados radicaba en la casa del ayuntamiento, e hizo entrega de la oficina y del sello a un tal Francisco Seguí i Sintes, hechura suya, que en su nombre monopolizaba aquel importante y productivo ramo» (1887: 1393). Desmond Gregory, no obstant, desmenteix que el governador incorregués en el delictes d'apropiació indeguda (1990: 79). D'aquest altre entrebanc va sorgir una publicació amb què es pretenia arribar a oïdes del monarca i de la cort amb el clarivent titol de *Petition of the Universities of Mahon, Alayor and Mercadal, in the island of Minorca against Colonel James Johnston, governor of Minorca and Francis Seguí and Sintes*. Els conflictes i les desavinences entre el governador i les juntes de sanitat del port de Maó han sigut estudiats per Josep Miquel Hernández (2017: 148-150).

35 El gener de 1767 propietaris i comerciants van enviar una petició a Johnston de reforma de l'administració municipal —de clar tint reformista il·lustrat, per millorar la gestió de l'erari públic: «que las universidades fueran gobernadas por regidores elegidos de entre todas las clases de la sociedad, incluso los abogados, con obligación de servir gratuitamente por espacio de diez años [...], y que se estableciesen las leyes y estatutos que debiesen regir en lo sucesivo para la administración de los caudales públicos, con obligación de responder de su mala gestión los regidores con su patrimonio» (Riudavets 1887: 1388). Com es veu, aquesta proposta de clar tint reformista il·lustrat, en el qual es valora el mèrit i la capacitat de servei públic —representat per la formació i el patrimoni—, va ser iniciativa pròpia dels menorquins en observar que els britànics no es preocupaven per l'eficiència de l'economia local.

36 Això va comportar que molts menorquins haguessin d'emigrar per falta de feina, tal com el representa paradigmàticament el cas de l'escocès Andrew Turnbull, que va arribar el 1768 al port de Maó amb la missió de captar jornalers per a colònies latifundistes a Florida, que havia passat a ser britànica després del tractat de París de 1763.

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

La intercessió de l'ambaixador espanyol el 1763 semblava que no havia servit per a res. Però els menorquins no van cedir i van protestar per cadascun dels greuges al mateix governador o a la cort de Londres³⁷, que es van sumar al memorial que havien donat al duc de York. Després de l'espera i la tediosa situació a Menorca per la continuació de l'actitud arbitrària i venjativa de Johnston, precisament el 1769 —any de l'escriptura de *Lucrecia*— va arribar a Maó la resposta de Londres, que va haver de llegir el governador davant els Jurats de la capital menorquina:

Magníficos señores: enviado el Excelentísimo señor conde de Halifax, principal secretario de Estado de S. M. B. para la lectura real de vuestra petición a mí presentada el día 27 de octubre, en la cual Vuestras Magnifis. Piden una confirmación de los derechos y privilegios eclesiásticos reservados a los habitantes de esta isla en el año de 1713, tengo la satisfacción de decir a Vs. Magnifis. Que mi Real amo me manda participarles, que con su benignidad más generosa, se ha dignado confirmar los derechos y privilegios en la misma extensión que fueron reservados a nuestros antecesores por el mismo Tratado de Utrecht, y del mismo modo que usaron ellos bajo el gobierno de los reales predecesores de S. M. B. hasta la conquista de la isla por los franceses en el año 1756. Dado en Mahón a 8 de febrero de 1769. — Johnston, teniente gobernador. (citad des de Riudavets 1887: 1372)

Aquest important document en data tan significativa —contrastada per altres historiadors (Casasnovas 2005: 334–335)— és cabdal per a l'assumpte d'aquest treball: el rei Jordi III, mitjançant el secretari d'Estat, el comte de Halifax, va reconèixer que el tractat de pau de París no alterava el sistema institucional i jurídic de l'illa en relació amb la primera dominació britànica i, en conseqüència, tal com va declarar Miquel Àngel Casasnovas, «d'acord amb els arguments al·legats pels menorquins, es tractava de tornar a la situació regulada pel tractat d'Utrecht de 1713» (2014: 58). Després de tants greuges a la legalitat i al respecte per la idiosincràsia menorquina en quant a furs i drets, el règim de l'illa va tornar a l'*status quo* d'abans del govern de James Johnston: va ser cridat una altra vegada a Londres el 1771 i, al seu retorn el 18 de novembre de l'any següent, el to del seu govern va canviar: «sin duda venía esta vez severamente amonestado, pues su nueva actuación fue prudente y acertada. Se congració incluso con la autoridad eclesiástica asistiendo a la bendición de la nueva iglesia parroquial de Santa María de Mahón» (Martí Camps 1977: 195). Aquesta nova etapa —confirmada per Casasnovas 2005: 336— havia estat ratificada i celebrada, precisament, pels menorquins. En una carta de febrer de 1770, els Jurats de Maó constataven oficialment la reconciliació amb el seu governant, un cop reconeguts i ratificats a la pràctica els drets del poble menorquí:

veían con gusto fenecidas las pasadas disputas por medio de las órdenes de S. M. en Consejo de 14 de febrero de 1770, y que desean con mucho anhelo ver restablecida la buena armonía

---

37 A més dels comentats com a contestació als greuges a dalt citats, com la *Petition of the Universities of Mabon, Alayor and Mercadal, in the island of Minorca against Colonel James Johnston, governor of Minorca and Francis Seguí and Sintes*, cal afegir-ne d'altres com el fullet anònim publicat el 1767 a Londres sobre el mandat del governador: *An account of the deplorable state of the island of Minorca and the many injuries done to the inhabitatns under the Command of Lieutenant governor Johnston*.

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

entre él y la universidad, suplicándole se dignara olvidar los resentimientos y disgusto que le podían haber causado, esperando que se tomara interés para el país, agobiado como se hallaba por tantos sacrificios que estaba haciendo. (Riudavets 1887: 1395)

Això era el que es volia: enterrar el conflicte entre governant i ciutadans produït per una autoritària i despòtica conducta per, des de la pau, la convivència i la preocupació pel bé comú, treballar per a la prosperitat de l'illa, basada en el liberalisme, tant pel que fa a autonomia religiosa i municipal, com per la promoció econòmica i mercantil. Per tant, el reconeixement i el respecte dels privilegis i drets de l'illa que garantia la llei suposaven la llibertat del poble menorquí: aquesta llibertat no només era una qüestió d'identitat nacional o de sobirania —no és una noció abstracta—, sinó plenament pràctica i fonamentada en les circumstàncies materials que possibilitessin el progrés econòmic i la pau social, indispensable per al primer. I, en aquest sentit, el mateix Joan Ramis i Ramis va continuar tenint, anys més tard, molt en consideració la dimensió econòmica com a garant del progrés social en el context del liberalisme polític. En aquesta línia van les paraules del mateix Ramis al comte de Cifuentes —primer governador de l'illa després del retorn de la dominació espanyola el 1783— en un poema laudatori: «Governada amb dolçura / tendràs franc ton comerç» (Pons 1991: 113); i així ho va tornar a fer en l'esborrany del *Resum topogràfic i històric*, 1786, en el qual assenyala les necessitats de Menorca: «fomentant-se més i més l'agricultura i indústria popular i sobretot la marina i comercia de Menorca i la seva llibertat i franquícia quan sigui possible, doncs per aquests mitjans més que per cap d'altres, molts països s'han fet en extrem florents, de pobres que eren abans» (citats des de Pons, 1991: 114). La preocupació patriòtica de Ramis se centrava en el progrés de l'illa, independentment de la sobirania³⁸. Així doncs, i com a resum sobre aquest aspecte, mereixen citar-se les paraules d'Antoni-Joan Pons: per a Ramis, «mentre es respectin les lleis i privilegis de l'illa i la seva activitat econòmica, qualsevol governant era bo per a l'illa» (1991: 114).

4. Projectió virtual del missatge polític més enllà del final de la tragèdia

Si bé aquestes designacions extraliteràries que s'observen en les paraules de Brutus en el cinquè acte obliguen a atendre al context històric-polític de la Menorca de Ramis quan va escriure la tragèdia —i que han revelat un paral·lelisme simbòlic entre ficció i la realitat de 1769—, hi ha un altre element a observar que pot ajudar a descobrir una voluntat política i pedagògica del dramaturg i de la intencionalitat de la tragèdia en si. Aquesta té la seva base en la naturalesa rigorosament intel·lectual de la tragèdia neoclassicista —teatre de paraules més que de moviment— i en una de les moltes apreciacions que Loreto Busquets va fer de *Lucrecia*: «Ramis pretende del espectador una participación intelectualmente activa que le permita descubrir por sí mismo el camino que conduce a la Verdad y a la auténtica Virtud» (Busquets 2014: 181). Si la claredat i el caràcter abstracte de

---

38 En aquest mateix esborrany del *Resum topogràfic i històric*, Ramis expressa la bona opinió de la dominació britànica perquè, sota el seu govern, «aquesta població augmentà [...] amb la franquesa i la llibertat del comerç» (citats des de Pons 1991: 114).

l'escenografia (Busquets 2014: 179-181) ja participen en una il·lusió teatral centrada en el pensament com a única acció, l'estructura geomètrica de l'obra ajuda a induir la intencionalitat. Quan s'observa el desenvolupament dels nuclis temàtics de la tragèdia —el moral i el polític— en relació al control i articulació progressiva del ritme dramàtic, es descobreix que la forma i l'estructura de les parts que constitueixen els temes i el seu ritme segueixen el patró propi dels processos del raïonament empíric i crític, i de la conseqüent actuació: un cop obtingudes les dades per l'experiència i el sentit, es procedeix a la valoració dels pros i els contres, el discerniment d'allò que és fals d'allò que és veritable, i, en definitiva, mitjançant el pensament crític s'intenta discernir la veritat del tema. Aquest procés no és cosa ràpida ni improvisada, ja que requereix de temps. D'aquí les llargues intervencions, moltes d'elles monòlegs o soliloquis considerables. Un cop s'arriba a una conclusió, s'actua, i, com que l'acció és més ràpida que el pensament, dramàticament s'observa el mateix: grups de versos més reduïts, que desemboquen en el tancament del procés mitjançant una acció física, sigui escènica —com el suïcidi de Lucrecia— o sigui oculta —com la violació per Tarquino. D'acord amb aquest *crescendo* dramàtic,³⁹ aquests estan concentrats en el cinquè acte, tot i que també són visibles en el quart.⁴⁰ Així passa amb la problemàtica moral i passional de Tarquino i el conflicte en Lucrecia entre el deure conjugal i l'obediència al seu príncep. També formaria part d'aquest grup la disjuntiva entre vida deshonrosa i mort digna de Lucrecia després de la violació, en el llarg soliloqui de la primera escena de l'acte V: «a este crime, encara que oprimit, / no ha consentit mon cor, [...]. Mes per esto serà ma confusió menor?» (118, v. 1113-1117). A aquesta reflexió arribarà la conclusió i el veritable motiu del suïcidi, dialècticament sorgit amb Junia: «què em queda, doncs, a fer en esta trista sort, / sinó acabar ma vida amb una prompta mort?» (120, vv. 1167-1168). La decisió està ja presa. Ara només falta executar-la. I aquesta es durà a terme en la primera part de l'última escena, en la qual se succeiran curtes intervencions —moltes d'un o dos versos— amb els personatges que han entrat en escena. La disposició grupal d'aquesta escena i el dinamisme de la seva elocució es tancarà amb el suïcidi: el nucli temàtic pròpiament moral ha acabat.⁴¹

---

39 Això també afecta a la manera en què es presenten i es desenvolupen els protagonistes, de forma escalonada, tal com explica Paredes en relació a Tarquino: «al llarg de les escenes tercera, quarta i cinquena del tercer acte i les tres primeres escenes del quart, a través de diversos monòlegs i diàlegs confidencials que convenen a l'estructura dramàtica de la peça» (2016: 531).

40 D'aquesta manera, aquest particular desenvolupament dels nuclis temàtics determina la relació entre durada, intensitat i disposició dramàtica del cinquè acte. En relació a això, Paredes va argumentar que «en un cinquè acte més breu que els anteriors acuradament planificat, Ramis culmina, en només tres escenes, la tragèdia de l'heroïna romana a través d'un *crescendo* de veus que, de manera progressiva, va transformant una acció individual en un acte de transcendència col·lectiva» (2001: 244).

41 Aquesta disposició està en la valoració de Corneille sobre els errors en el cinquè acte de la seva tragèdia *Horace*: «Se va todo él en alegatos, y no es ese el lugar de las arengas ni de los largos discursos. Pueden soportarse en el comienzo de una pieza cuya acción todavía no se ha animado: pero el quinto acto debe hacer algo más que discurrir. La atención del oyente, ya cansada, se rebela contra estas conclusiones que se hacen pesadas, y alargan el desenlace» (Corneille 1985: 98). L'estructuració de l'evolució del nucli temàtic moral es resol sense llargs al·legats o comentaris, sinó de forma intensa, concentrada, ràpida i amb l'acció física —i patètica— del suïcidi. Així sembla haver-lo après Ramis del francès.

Aquesta lògica procedimental de reflexió i acció, crític i responsable, en l'estructura dramàtica podria explicar el que Vicent de Melchor va assenyalar com a incompliment de la preceptiva dramàtica neoclàssica per part de Ramis i que, com es veurà, incumbeix directament al tema que estem tractant:

el final queda, d'alguna manera, "obert" i no queda clar quin és el destí de cada protagonista, fora del de l'heroïna. [...] El cas és que sembla com si s'obris una esquerda en el clos fatalista del gènere tràgic: d'una banda, quan Brutus convenç Col·latí, que també es vol suïcidar [...], perquè s'uneixi a la lluita contra els Tarquinis; de l'altra, cal notar que aquesta dimensió de "Roma lliure" no queda resolta de manera completa dins l'acció de Lucrecia (Ramis 2019: 64).

Tot i que el llibertador romà exposarà els motius per a la venjança i efectuarà la *devotio* amb intervencions que, en comparació amb l'àgil diàleg just abans del suïcidi de Lucrecia, són una mica més extenses,⁴² la particularitat del final de la tragèdia és que aquest procés se suspèn justament abans de l'últim estadi, el de l'acceleració per a la seva conclusió: l'actuació de la revolta i de la justícia davant la constatació del despotisme. En efecte, en el procediment de la dimensió política manca l'acció final, l'execució de la conclusió de les observacions i reflexions prèvies. I és l'acció més important. No obstant, encara que aquesta suspensió sembli sobtada i falta de rigor mimètic de la tota l'acció dramàtica, la ruptura de la ficció i el contacte amb el present històric de l'obra amb l'extraliterari del final —amb les suggerents al·lusions a què el suïcidi i la rebel·lió dels romans ha de servir d'exemple i de consell per al futur, tant per als menorquins com per als governadors de l'illa— fa que el procés racional de reflexió crítica, conclusió i actuació en Brutus tingui sentit. L'al·lusió de semblança que es crea entre la trama i el present històric de 1769 atorga les dades necessàries per al tancament de la dimensió política, que es presenta de forma paral·lelística. Si els primers, els vassalls/ciudadans —els romans i els menorquins— s'havien revelat era perquè els governants —Tarquino i Johnston— havien incomplert el pacte social entre governant i governats, i, aquesta violació de les lleis i de les víctimes simbòliques —Lucrecia/Roma i tractat d'Utrecht/Menorca, a més de no resoldre la difícil situació econòmica— s'havia produït per l'entrega a la passió i al desig sobre la raó, al vici sobre la virtut. L'actitud dels tirans Tarquino/Johnston era la que Locke, primer, i Montesquieu, després (2018: 24), van censurar com la contrària dels governants regits per les lleis, per la qual cosa la rebel·lió és una via legítima de recuperació de la llibertat com a principi d'existència. En sintonia amb l'actitud dels menorquins davant els dominadors forasters, «els illencs no estaven disposats a renunciar ni a la seva religió ni al seu vell sistema jurídic i institucional, que era els que els individualitzava com a col·lectiu enfront dels nous amos de l'illa» (Casasnovas 2014: 52). Per molt que als britànics els semblessin unes lleis i disposicions endarrerides i irracionals —

---

⁴² Específicament, es tracten d'intervencions de nou (vv. 1262-1270), de quatre (vv. 1271-1274), de tretze (vv. 1276-1288), d'onze (vv. 1293-1303), de cinc (1305-1309) i de deu versos (vv. 1311-1320), respectivament (Ramis 2023: 128-131).

com li semblaven a John Amstrong (?-1758) des de l'inici de la presència britànica a l'illa⁴³— aquests *bons usos i bons costums* representaven sentit propi com a poble. Brutus ho havia deixat molt clar al final del primer acte: «Vida sens llibertat no és vida, sí que és mort» (72, v. 248), i aquesta idea és la que dona sentit a la voluntat de deixar d'existir de Lucrecia: «Què més horror per mi que el viure sens honor? / Esta és la mort més cruel, esta és la mort pitjor» (126, vv. 1236-1237). En aquest cas, l'honor i el valor propi —veritable patriotisme— eliminen la por i motiven la valentia a les causes justes i la defensa del propi ésser. D'aquí les reiteratives queixes i síndics enviats a Londres com accions de lluita i rebel·lió per part d'uns maltractats súbdits que havien complert amb les seves responsabilitats —com també ho havien fet Col·latino, Lucrecia i Brutus—, més enllà de resignar-se a acatar l'acció d'un governador el poder i la força del qual —fins i tot jerarquia— era molt superior a la dels súbdits menorquins; d'aquí la insistència i la confiança en la legalitat dels drets de l'illa com a manera de transcendir les dreceres i condicionaments materials en què es fonamenta l'absolutisme —entre els quals hi ha el monopoli de la violència. Aquest és el camí cap a la llibertat, en la qual resideix la seva pròpia existència i atorga l'oportunitat de la prosperitat, tant econòmica com civil. Així doncs, en les circumstàncies tan precises de l'últim lustre de la dècada dels seixanta del segle XVIII, és quan les paraules finals de Brutus, abans citades, adquireixen pintura històrica i política d'un concís escenari:

I si Lucrecia, morta, ensenya a los humans
que encara la virtut habita en los romans,
la sua mort venjada avisarà a los reis
a detestar el vici, a respectar les lleis. (131, vv. 1317-1320)

Després d'això, doncs, la dimensió de “Roma lliure” del subtítol de la tragèdia, la de la resolució històrica i eminentment política, es presenta, no tant com oculta —doncs encara no ha succeït—, sinó com a virtual i projectada per al públic culte o el lector de la tragèdia: com el cor de cavallers als quals es dirigeix Brutus, són ells qui han d'efectuar l'acció amb la qual tancar el procés de reflexió i coneixement⁴⁴. Per això la identificació teatral —versemblant, sentimental i racional— és clau i ha de ser —com així sembla que és— rigorosa i ben assolida. Cal recordar que Loreto Busquets va advertir que Ramis, tal com era comú en la tragèdia neoclàssica, proposava donar una lliçó:

---

43 El autor de *The history of the island of Minorca* (1752), la primera historiografia de la isla, va dir al respecte que «No hi pot haver més viu exemple de la força del costum i de la intuïció del gènere humà, que els dels nadius d'aquesta illa, que, gemegant baix tota mena d'opressió, fam i subtileza d'homes mal intencionats i avars, reduïts a un estat d'esclavitud i necessitat difícilment igualable, encara insisteixen a Mr. Stanhope en continuar esser governats per les seves antigues lleis, prenent que no s'infringissin ni alteressin. Això i el lliure exercici de llur religió els hi va esser concedit per la capitulació, i els disfruten en la mateixa mesura que abans, amb no poca satisfacció dels seus sacerdots i advocats, els Consell dels quals es probable que fos els que ells varen seguir aquell temps, com implícitament han estat guiats per ells des de llavors» (citada des de Casasnovas 1985: 381).

44 Es desconeix *Lucrecia* va ser representada, però les limitacions condicionades per l'academicisme i el caràcter intel·lectual de la peça fa que el públic receptor hagi de ser les persones cultes de la Menorca de l'època (Paredes 2016: 532), un sector minoritari i, possiblement, vinculat a la futura Societat Maonesa.

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

no ya prescribiendo la adhesión a un modelo abstracto, sino mostrando los errores en que incurren los personajes para que el espectador “corrija” en ellos sus errores y se percate de que la búsqueda de la verdad es un “movimiento” que la razón crítica realiza recorriendo necesariamente el tortuoso y doloroso camino del error (Busquets 2014: 199)

Els plantejaments de Brutus són els mateixos que els afecten a ells, com ho ha estat la problemàtica de la virtut i els valors a *Lucrecia*. La diferència està en què en la problemàtica moral aquest procediment s'ha tancat, no en la política: el comportament virtuós en el privat, l'exemple de Lucrecia ho ha dit tot. Pel que fa a la problemàtica política, si bé Brutus és la figura que la personifica i qui vivifica les conclusions, no les executa perquè ha de ser el públic o els lectors menorquins els qui ho facin i resolguin —seguint l'exemple de la història romana— l'estat problemàtic amb què s'havia tancat l'obra. Si se sap com acabarà la història sobre l'escenari, els receptors d'aquest teatre didàctic han de reproduir-lo i imitar-lo en el seu present. I així la tragèdia es converteix en escola i model de comportament, basada en un episodi històric el primer recopilador de la qual, Titus Livi, la tenia també com a exemple de virtut i comportament romà. El didactisme neoclàssic era inherent tant al gènere —la tragèdia— com a la font clàssica de la qual surt. I això els lectors/espectadors de la peça —cultes— ho sabien.

5. Conclusions

Es desconeix si Ramis va escriure la seva tragèdia abans o després del significatiu edicte del rei Jordi III llegit a Maó el 8 de febrer de 1769 amb el qual se solucionava el conflicte. Si l'hagués escrit abans, la tragèdia tindria un valor de denúncia i de reclamació urgent per tal que s'apliqués la justícia; si l'hagués escrit després, sabent que l'ordre reial obligava Johnston a respectar les lleis i privilegis de l'illa, la tragèdia tindria un sentit de recapitulació i de compendi del conflicte, a més de subratllar el caràcter d'advertència cap al futur, tant per als menorquins com per als governadors britànics. Malgrat aquest matis en la intencionalitat de la peça, aquest no altera la dimensió política general de *Lucrecia*, composada, al seu torn i per tot el que s'ha dit fins ara, per dues grans significacions: la d'advertència als governants i la d'ànim i al·legat del dret i de la llibertat dels mateixos menorquins.

La primera és el missatge als britànics o, en el seu defecte, a qualsevol país que domini l'illa: és una censura i crítica a l'actitud despòtica del tinent governador James Johnston entre 1763 i 1769 i un consell als reis britànics que la virtut i la raó han de ser les bases d'un govern just i legítim que vetlli i respecti les llibertats i drets eclesiàstics, jurídics i municipals dels súbdits menorquins que en les lleis es garanteixen —recollides pel tractat d'Utrecht i els següents, i confirmades pel mateix Jordi III en 1769. En cas contrari, com en la història dramàtica de *Lucrecia* per Ramis, fonamentada en les paraules de Locke, és legítima la rebel·lió com a resistència a l'agressió del poder i a la restauració dels drets perduts —no tant que clami per una revolució, tot i que Brutus encarni aquest esperit

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

insurreccional (Busquets 2014: 187, 203; Paredes 2016: 529).⁴⁵ A aquesta problemàtica històrico-política es refereixen els últims i famosos versos del llibertador romà.

La segona significació —suggerida per la identificació del públic amb els romans i executada per la projecció virtual del final de l'episodi històric— està dirigida al lector/espectador menorquí: que es comporti de manera virtuosa i segons els valors patris amb el control de la raó, tant en la seva vida privada com en la vida pública. Això últim, en relació a la primera direcció o missatge, significa una crida a l'ànim i un al·legat de dret, de resistència i de llibertat; és un recordatori que «si Lucrecia, morta, ensenya a los humans / que encara la virtud habita en los romans» (131, vv. 1317-1318), és a dir, en ells, que han estat i són bons súbdits i han complert amb els seus deures, i la seva virtut de consciència, com la de Lucrecia, ha determinat el fracàs del «sistema basado en la convicción de que la corrupción y la violencia pueden doblegar la voluntad de los súbditos, incapaces de resistir y de autogobernarse» (Busquets 2014: 198-199). Per tant, davant d'un governant que no estigui a l'alçada de les seves responsabilitats legals, Ramis crida a l'amor patri, a l'acció, a lluitar i a reclamar el que per llei els és propi quan agressors forasters intentin arrabassar-se'l o extingir els privilegis particulars, genuïns, autònoms i tradicionals de la Menorca del segle XVIII. Aquest és el sentit del jurament de Brutus a la resta de cavallers menorquins: «jurem d'exterminar / a qualsevol que en Roma intentarà reinarn» (130, vv. 1305-1306); aquell qui intenti governar de la mateixa manera que Tarquino/Johnston ho havia fet. D'aquesta manera Brutus no va descansar quan es va veure esclau; tot el contrari: es va convertir en l'altaveu i prohoms del subtítol de la tragèdia: *Roma lliure*.

---

45 En aquest sentit, crec més afinades les observacions de Jaume Gomila, en les que situa a Ramis en el moviment d'emancipació de la classe mitjana «amb l'objectiu d'autoafirmar-se i d'incidir en l'esfera pública, des d'una actitud reformadora, didàctica i edificant» (Ramis 2004: 10). Per això, «la literatura ramsiana apel·la a estàndards de raó universal —en resistència, per tant, a l'absolutisme—, però el gest crític que li és inherent resulta típicament conservador i correctiu, en la mesura que revisa i ajusta cada fenomen particular a un implacable model de discurs» (Ramis 2004: 10).

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

Bibliografia

- Bravo Bosch, M. J. (2017) *Mujeres y símbolos en la Roma republicana. Análisis jurídico-histórico de Lucrecia y Cornelia*, Madrid, Dykinson.
- Busquets, Loreto (2014) «*Lucrecia*, de Joan Ramis», dins Busquets, L. *Pensamiento social y político en la literatura española. Desde el Renacimiento hasta el siglo XX*, Madrid, Verbum, pp. 179-203.
- Carbonell, J. (1967) «L'obra literària de Joan Ramis i Ramis». *Revista de Menorca*, Primer semestre 1967, pp. 5-64.
- Casasnovas, M. À. (1985) «La regulació dels plets i compromisos a Menorca per el governador anglès Richard Kane», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'Estudis Històrics*, 41, pp. 377-402.
- Casasnovas, M. À. (2005) *Història de Menorca*, Palma, Editorial Moll.
- Casasnovas, M. À. (2014) «La pervivència de les institucions forals de Menorca després de la Pau d'Utrecht», *Revista de Menorca*, 93, pp. 47-67.
- Corneille, P. (1985) *El Cid. Horacio*, Martínez, C. (introd.), Armiño, M. (trad.), Barcelona, Planeta.
- Donaldson, D. W. (1994) *Britain and Menorca in the Eighteenth Century*, tesis doctoral, The Open University.
- Fernández de Moratín, N. (2007) *Tragedias*, Sala Valldaura, J. M. (ed.), Barcelona, Crítica.
- Fontanella, F. / Ramis, Joan (1982) *Teatre barroc i neoclàssic*, Miró, M. M. / Carbonell J. (eds.); Grilli, G. (pròleg), Barcelona, Edicions 62/“La Caixa”.
- Gornés Gomis, R. (2023) *La Societat Maonesa (1778-1885) i les traduccions a Menorca al segle XVIII*, tesi doctoral (dir. Marta Marfany), Universitat Pompeu Fabra.
- Gregory, D. (1990) *Minorca the Illusory Prize. A History of the British Occupations of Minorca between 1708 and 1802*, London/Toronto, Associated University Presses.
- Laurie, Bruce (2003) «Los retratos de George III y la reina Charlotte en Mahón. El misterio de su procedencia», *Revista de Menorca*, 87, 1, pp. 13-26.
- Livi, T. (2002) *Història de Roma. Llibre I*, Fontán, A. (introd.), Cobos, A. (trad.), Barcelona, Fundació Bernat Metge.
- Locke, J. (2010) *Segundo Tratado sobre el Gobierno Civil*, Mellizo, C. (trad. i ed.), Laslett, P. (estudi preliminar), Madrid, Tecnos.
- Martí Camps, F. (1977) *Breve introducción a la Historia de Menorca*, Barcelona, Savir.
- Mercer, L. (2020) «Joan Ramis and the exaltation of catalan identity and resistance in *Lucrecia o Roma libre* (1769) and *Arminda* (1771)», *Dieciocho*, 6, pp. 69-84.
- Montesquieu (2018) *El espíritu de las leyes*, México, PRD.

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

- Otero-Vidal, M. (1999) «Elogi a Lucrecia, elegia a Joana», dins Paredes, M. / Salord, J. (eds.) *Joan Ramis i Josep M. Quadrado: de la Il·lustració al Romanticisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears/Institut Menorquí d'Estudis, pp. 107-112.
- Ovidi (2001) *Fastos*, Segura Ramos, B. (ed. i trad.), Madrid, Gredos.
- Paredes, M. (1999) «Les reminiscències dels clàssics llatins en l'obra literària de Joan Ramis i Ramis», dins Paredes, M. / Salord, J. (eds.) *Joan Ramis i Josep M. Quadrado: de la Il·lustració al Romanticisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears/Institut Menorquí d'Estudis, 113-158.
- Paredes, M. (2001) «“*Matrona animi virilis*”. Notes sobre les fonts clàssiques de la *Lucrecia* (1769) de Joan Ramis», *Estudis Romànics*, vol. 23, pp. 229-255.
- Paredes, M. (2013) «*Lucrecia* i les altres *Lucrecies*», dins Salord (ed.), *Vicenç Albertí i el teatre entre la Il·lustració i el Romanticisme*, Barcelona/Palma, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears/Institut d'Estudis Baleàrics (vol. II), pp. 30-78.
- Paredes, M. (2016) «17. Joan Ramis», dins Solervicens, J. (dir.) *Història de la literatura catalana vol IV Literatura moderna. Renaixement, Barroc i Il·lustració*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Editorial Barcino-Ajuntament de Barcelona, 2016, pp. 478-503.
- Paredes, M. (2024) «Una biografia canònica il·lustrada: “De los empleos y ejercicios literarios del infatigable Mahonés el Dr. D. Juan Ramis i Ramis” (1819) de Francesc Pons i Carreras», *Scripta. Revista internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 23, pp. 277-294.
- Piña Homs, R. (1987) «La carta de població y franquicias de Menorca», *Cuadernos de la Facultad de Derecho*, vol. 16, pp. 111-124.
- Pons, A-J. (1991) «Joan Ramis i els primers anys de la conquesta espanyola de Menorca (1781-1783)», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXII, Miscel·lània Jordi Carbonell 1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 97-132.
- Ramis, J. (2004) *Lucrecia o Roma libre*, Gomila Saura, J. (ed.), Barcelona, Proa.
- Ramis, J. (2019) *Lucrecia*, Valsalobre, P. / Melchor, V. (eds.), Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la.
- Ramis, J. (2023) *Teatre complet. Lucrecia. Arminda. Rosaura*, Paredes, M. (ed.), Barcelona, Barcino.
- Riudavets, P. (1887) *Historia de la isla de Menorca. Segunda parte*, Maó, Fàbregues.
- Sala Valldaura, J. M. (1994) «La felicidad social como virtud en la tragedia neoclásica», *Castilla: Estudios de literatura*, 19, pp. 171-186.
- Sala Valldaura, J. M. (2005) *De amor y política: la tragedia neoclásica española*, Madrid, CSIC.
- The Tour of his Royal Highness Edward Duke of York* (1764), London, J. Dixwell.
- Tietz, M. (1989) «La figura de Lucrecia la romana vista por la Ilustración alemana y espanyola», dins Friedrich Niewöhner, F. / Reyes-Mate Rupérez, M. (coords.) *La ilustración en España y Alemania*, Barcelona, Anthropos, pp. 71-94.

Jordi Bermejo Gregorio. La significació política de la *Lucrecia* de Joan Ramis: reivindicació de les lleis i dels costums de Menorca davant el menyspreu al Tractat d'Utrecht per part del governador James Johnston

Tratado de paz ajustado entre las coronas de España y de Inglaterra, en Utrecht (1713), Madrid, Imprenta Real.

Tratado definitivo de paz conluido entre el Rey Nuestro Señor y S. M. Cristianísima por una parte, y S. M. Británica por otra, en Paris, a 10 de febrero de 1763, (1763), Madrid, Imprenta Real de la Gaceta

Vidal Hernández, J.-M. (2017), *Història de la Medicina I*, dins M. À. Casasnovas (ed.) *Enciclopèdia de Menorca*, tom 13, Maó, Fundació Enciclopèdia de Menorca, pp. 148-150.